

Výtvarné myšlení a autenticita výtvarného projevu

Princip dílny jako cesta k umění i k
sebereflexi

Výtvarné myšlení

- ▶ Výtvarné myšlení lze definovat jako určité vědomé použití výtvarných prostředků při tvorbě výtvarné formy. Výtvarné myšlení by nemělo nahrazovat obsahové významy, ale mělo by pouze napomáhat jejich sdělování.

Autenticita výtvarného projevu

- ▶ Autenticita je nezaměnitelný fenomén procesu tvorby a výsledného artefaktu spojený s individualitou autora jeho psychickým naladěním, filozofií, osobitým rukopisem i s jedinečností prostředí a okolností, v nichž dílo vzniká.

Princip výtvarné dílny

- ▶ Z historie umění je známo, že ***obřady zasvěcování učně do uměleckého řemesla mistra bylo spojeno s pobytem a prací v dílně.*** Středověká dílna mistra malířského nebo sochařského řemesla měla velmi přísný řád a adept umění byl prověřován v několika stupních získané dovednosti.

- ▶ Novodobá výtvarná dílna však vypadá poněkud jinak. Estetická edukace, která je její náplní, již není vázána na ovládnutí kánonu – pravidel výtvarné dovednosti a zručnosti v zacházení s materiálem, i když získání určitých technologických dovedností prostřednictvím práce v dílně je velmi důležité. Důraz je zde ale kladen na invenci, prožitek, experiment, přičemž řemeslná stránka tvorby artefaktu by rovněž neměla být podceňována. Hlavním rysem práce v dílně je spolusdílení pracovní atmosféry se skupinou tvůrců, jež mají společný zájem (není ovšem nutné aby se věnovali vždy společnému tématu nebo technice) a dále intenzivní prožití společného času stráveného tvorbou – času, který plyne v koncentraci na společnou věc a není narušován delšími pauzami.

Modalita dílny

- ▶ Současné pojetí výtvarné výchovy přikládá významu principu dílny v teorii a praxi výchovy uměním klíčovou roli
- ▶ Výkladu významu principu dílny se v kontextu vývoje teorie výtvarné výchovy věnuje především Jan Slavík. V knize Artefiletika se objevila kapitola nazvaná Modalita dílny.

Prostory dílny

- ▶ **A/ Klasický ateliér**, v němž tvoří sám iniciátor dílny
- ▶ Klasický ateliér je prostorem již zabydleným, ale nikoliv hotovým a neměnným. Podléhá neustálým proměnám, i když některé předměty v něm mají stále své místo. Zejména staré ateliéry byly naplněny rozličnými předměty – svědky času. Zdá se, že i postupnými proměnami technologií výtvarné práce, s nástupem konceptuálních akcí a digitálně řízených instalací, nevyvanula z ateliérů jejich vůně. Svědčí to o stálosti synkretické povahy umění, které je už po tisíciletí vnímáno všemi smysly. Synkretické vnímání vytváří i atmosféru výtvarné dílny.
- ▶ **B/ Ateliér školní** – místnost určená k výuce výtvarných disciplin
- ▶ **C/ Odborný ateliér** – grafická dílna (tento typ ateliéru je nutno kombinovat s prostorem určeným pro přípravu vlastní odborné práce)

- ▶ **C/ *Improvizovaný ateliér*** – místnost, do které byly přechodně umístěny věci potřebné k realizaci dílny. Také improvizovaný ateliér má řadu výhod i nevýhod. Výhodou je především, že improvizaci v rozestavění potřebných předmětů a materiálů si vytvářejí sami účastníci dílny, za účasti toho, kdo dílnu vede.

- ▶ **D/ *Improvizovaný ateliér v exteriéru*** – venkovní prostor, zpravidla částečně zastřešený, vhodný pro letní dílnu. Exteriérová dílna se vyznačuje provázaností vlastní práce s podobou města, solitérní architektury či přírody. Téma, které si iniciátor dílny zvolí, může samo o sobě vyžadovat určitý typ exteriéru. Výtvarná dílna však vyžaduje vždy i technické zázemí. Jistě by bylo krásné konat dílnu například v jeskyni, ale je třeba myslet na to, kde si budeme umývat štětce či měnit vodu. Při troše námahy je ale možné importovat provizorní techniku a provozovat dílnu i na místech zcela neobvyklých.
- ▶ **E/ *Atypický improvizovaný ateliér*** vyznačující se geniem loci – sklep, kryt, půda, stodola, neobydlený objekt.

Smysl dílny

- ▶ Cílem účasti v dílně je společná koncentrace na určité téma, na základě níž se účastníci dílny seznamují s co možná nejširšími kontexty zvoleného tématu, prozkoumávají jeho historii, po konzultaci s iniciátorem dílny volí technologické postupy, na základě nichž pak vzniká artikulace myšlenek jistým výtvarným jazykem. Celkovým smyslem výtvarné dílny je vzájemná konfrontace různých autorských přístupů ke danému námětu, prohloubení obsahových dimenzí vázaných na určité téma i technologických znalostí vázaných na určitý obor výtvarného vyjadřování. A v neposlední řadě lze také počítat s tím, že v průběhu účasti na práci v dílně vznikají také emoce související s nejrůznějšími stránkami daného tématu. Jsou vyvolány motivačními etudami, atmosférou místa, neobvyklostí časového rozvrhu (v dílně lze pracovat i v noci), diskuzemi o zvoleném tématu.

Smysl dílny

- ▶ setkání s jinými tvůrci – originálními subjekty
- ▶ sblížení s konkrétním prostorem, prožívání prostoru jako součásti tvorby
- ▶ získání možnosti konzultace vlastního tvůrčího záměru s odborníkem
- ▶ získání a zlepšení technologických znalostí a dovedností
- ▶ zvýšení odborné kvalifikace
- ▶ příležitost k prožití volného času
- ▶ příležitost k experimentu
- ▶ koncentrace na dané téma ničím nerušeném časovém i věcném prostoru
- ▶ příležitost pro prezentaci vlastní tvorby

Přístupy k vedení výtvarné dílny

Dílna jako forma výchovy uměním se vyznačuje určitými obecnými pravidly ale její konkrétní realizační formy zároveň vykazují vždy určitá specifika. Do jisté míry jsou právě tato specifika dána osobitými přístupy k vedení dílny. I když každý výtvarník, pedagog či vychovatel vede svou dílnu vždy vlastním neopakovatelným způsobem, přece jen lze z pozorování již realizovaných dílen odvodit několik typických přístupů, které se mohou stát inspirativními modely pro ty, kteří by chtěli program dílny připravit.

Příprava dílny

- ▶ Ideálním skutečně autentickým obrazem svědčícím o podstatě výtvarné dílny by bylo pouhé shromáždění dokumentace (fotografií, videozáznamů, výpovědí iniciátorů a účastníků), vytvoření komentářů k této dokumentaci a publikace dokumentace i komentářů, která by ponechala čtenáři dostatek prostoru pro vlastní interpretaci textu. Neboť dobře vedená umělecká dílna – ať už jde o dílnu výtvarnou, hudební či taneční, je vždy fenoménem, který má dvojí autorský charakter – je **dílem autora** - původce, který vymýšlí její obsah a **dílem autorů – účastníků**, kteří tento obsah naplňují konkrétními artefakty. U autora – původce je velmi důležité, aby dokázal účastníky, kteří jsou méně zkušení ve sféře umění, nadchnout svým obsahovým záměrem, ale aby je zároveň nijak nestylizoval do svého konceptu. Ve schopnosti udržet určitou rovnováhu mezi individuální iniciací dílny a mezi vklady jednotlivých účastníků spočívá kvalita toho, kdo dílnu připravuje.

Prezentace výsledků práce

- ▶ Způsoby prezentace toho, co ve výtvarné dílně po dobu jejího trvání vzniklo (mohou to být plošné práce nejrůznějšího druhu – skicy, náčrty, slovní komentáře, fotografie, prostorové práce – objekty, instalace, ale také může jít o záznamy konceptuálních děl, která jsou nehmotnými objekty) vyplývá ze stylu vedení dílny a z jejího autentického průběhu. Jsou dány také tím, který druh výtvarné činnosti je v dílně provozován, i když v některých případech zvláště v současnosti jde o záměrné propojování či dokonce splývání prostředků (médií) uměleckého vyjadřování, a to nejenom prostředků výtvarných (například spojení objektu a environmentu) ale i o propojování vyjadřovacích prostředků z oblasti hudby, současného – nového tance, případně divadla. Tam kde převažuje účast více oborů lze mluvit o intermediální dílně, která je dnes velmi častou formou realizace nejrůznějších transdisciplinárních projektů. Uvedme si tedy nikoliv přímo kategorie ale spíše příklady prezentace výsledků aktivit, které se v průběhu převážně výtvarných dílen odehrávají (máme zde na mysli tedy takové dílny, kde je těžištěm práce některý z výtvarných oborů).

Způsoby prezentace práce v dílně

Výstavní expozice

▶ *a/ Klasická*

- ▶ Profesionálně provedená klasická výstavní expozice – tj. prezentace výtvarných děl plošného či prostoroého charakteru představuje výstavu v galerii, která je v nejlepším případě prázdným prostorem, určeným pouze k vystavování. Výhodou takového prostoru je to, že se v něm návštěvník může plně věnovat vnímání vystavených exponátů. Vstupuje do tohoto prostoru s vědomím, že jde o prostor vyhrazený vyjíměčně k představování umění, takže u něj již automaticky dochází k určitému psychickému naladění na přijetí něčeho svátečního, co přesahuje rámec jeho běžného života

- ▶ ***b/ Invenční výstavní expozice s použitím klasické adjustace prací***
- ▶ I z klasicky laděného k účelu výstav využívaného prostoru se může stát prostor netradičně pojatý. Jde o nové vytvoření koncepce zavěšování či pokládání děl plošných a prostorových. Tato díla nemusí být umísťována přímo na stěny, ale lze pro ně vytvořit zvláštní konstrukce nejrůznějšího charakteru. Povaha těchto konstrukcí je výrazem originálního přístupu autorů a měla by podtrhnout účinek jejich děl. Podoba konstrukce může vyplynout z materiálů, které byly po dobu práce v dílně používány (například ze zbytků vláken lze vytvořit jednoduchou síť, na kterou jsou zavěšovány obrazy) nebo naopak může být ve výrazném kontrastu s materiálem, který byl použit při práci na exponátech (fotografie jsou zavěšeny na průhledných okenních tabulích, i když sklo při jejich vytváření nehraje žádnou roli).

- ▶ ***C/Netradičně pojatá koncepce instalace výtvarných děl v klasické výstavní síni*** může mít multimediální povahu – charakter vystavených exponátů je umocněn permanentní produkcí zvuku, či světelných efektů, nebo je kolorován při vernisáži drobnou performancí. V každém případě zde dochází k symbolickému vytváření environmentu (srv. dále se skutečnou environmentální prezentací).

- ▶ ***c/ Nekonvenční expozice s využitím místa*** – environmentální instalace
- ▶ Environment – definice
- ▶ Zvláštního účinku ve vnímání klasicky adjustovaných výtvarných prací (tj. prací zasazených do rámců, nebo adjustovaných přímo na výstavní panely, či prostorových prací umístěných na soklech) dosáhneme, když umístíme celou kolekci vybraných adjustovaných děl do neobvyklého prostředí například do interiéru staré pudy, do tajemného sklepa s cihlovými klenbami, do průchodu historicky zajímavé budovy či jiných zvláštní atmosférou naplněných prostor. Prostor bychom měli vybírat s ohledem na obsah programu dílny, aby nedošlo pouze k povrchnímu efektu vystavování. Přitom nijak nepodceňujeme perfektní zpracování adjustace prací, neboť právě kontrast mezi tím, co je ve zvoleném prostoru ponecháno vlastnímu životu (starý nábytek, století pamatující podlaha, omšelé zdi) a mezi tím, co do něj vnášíme vytváří zvláštní napětí vzbuzující zájem návštěvníků. Invenci při vyhledávání takových prostor k vystavování se meze nekladou. Jde o to, zachovat bezpečnost návštěvníků.

► ***D/Virtuální prezentace***

- V současné době se pojem virtuální prezentace stal již jakousi magií. Ten, kdo neprezentuje své věci na internetu jakoby pro jistou skupinu lidí neexistoval. Virtuální prezentace stejně tak jako jiné druhy prezentací má ovšem své výhody a nevýhody. Velkou výhodou je její bezprostřední dostupnost pro velký počet návštěvníků, kteří se však řečeno obrazně nikdy nemohou nadýchnout bezprostřední aurické atmosféry díla, nemohou tváří v tvář promluvit s jeho autorem, zkrátka přes internet se nelze díla dotknout, což je nevýhodou. Virtuálně prezentovaná díla je možno sledovat déle než je tomu v případě jiných druhů prezentací (u nich je doba vystavení díla omezena – nejdéle zpravidla na dobu jednoho měsíce). A déle lze také přes internet komunikovat s původci děl, pokud uvedou v prezentaci svou adresu.

Role dílny ve volnočasových aktivitách

- ▶ Výtvarná dílna může za jistých okolností sehrávat v velmi významnou roli ve volnočasových aktivitách.
- ▶ Specifickou podmínkou realizace dílny ovšem je koncentrovat výtvarnou práci do určitého delšího časového úseku, v průběhu něhož není práce přerušována. Nelze považovat za výtvarnou dílnu práci periodicky se opakující vždy každý týden, soustředěnou do pouhých dvou hodin a odehrávající se v prostoru, kde probíhají současně jiné činnosti. Z tohoto důvodu je lépe plánovat dílnu pro děti například v období delšího prázdninového volna a situovat ji do místa mimo město. Změna prostředí i skupiny, v níž se účastník dílny pohybuje po celý rok může být pro práci v dílně velmi inspirativní.

Modely výtvarných a interdisciplinárních dílen

- ▶ Modely různých typů výtvarných a interdisciplinárních dílen
- ▶ Dílna s arteterapeutickým zaměřením
- ▶ Arteterapeutická dílna zaujímá v typologii výtvarných dílen zvláštní postavení. Práce v umělecké dílně jako taková má mnoho skrytých aspektů korespondujících s principy terapie.
- ▶ Sicková Fabricci – poukazuje na formy arteterapie: individuální (terapeut je v individuálním kontaktu s klientem), skupinová („Skupinová arteterapie má podle mých zkušeností velký sociální a integrační náboj“ (Sicková Fabricci, 2003, s. 44), rodinná („Rodinná arteterapie musí být komplexní - stejně jako je rodina komplexem složitých vztahů, identifikací a dominancí).

Funkce dílny v arteterapii

- ▶ Funkce výtvarné dílny může navazovat na skupinovou případně na rodinnou arteterapii. Výhodou jazyka výtvarného vyjadřování je možnost jeho modifikace a víceobsahovost zašifrovaná v symbolech. Jinými slovy řečeno to, co lze ztěžší vyjádřit slovy, lze snáze symbolizovat v obrazech objektech či instalacích. Dominantním rysem skupinové terapie je vznik určitých vazeb mezi jednotlivými členy skupiny. Arteterapeutická skupina se vyznačuje zvláštním klimatem, neboť její členové jsou více vzájemně spojeni tím, že všichni mají nějaký problém, který se pokoušejí ve spolupráci s arteterapeutem vyřešit. Psychická otevřenost je tedy hlubší než v běžné výtvarné dílně.

V arteterapeutické dílně je prvořadým smyslem tvorby

- ▶ Ovlivňování skupinového psychického klimatu
- ▶ Relaxace fyzická i psychická
- ▶ Změny psychické naladěnosti jednotlivých členů
- ▶ Exprese individuálního problému
- ▶ Konfrontace jednotlivých způsobů vyjádření
- ▶ Dosažení atmosféry empatie při vzájemné prezentaci a interpretaci vzniklých artefaktů

Tematizace výtvarné dílny

- ▶ V dílně arteterapeutického rázu více než v jiných typech výtvarných dílen pracujeme s tzv. niterným tématem (Linaj, 2001). Jedná se o téma, které se vynořuje ve specificky laděném iniciačním procesu a které se týká výhradně osobní zkušenosti tvůrce. Evžen Linaj charakterizuje toto téma takto: "Spontánní zaujetí pro výtvarnou činnost se objevuje jako snaha o vyjádření osobních aspektů nějakého námětu, situace nebo osobních témat, jež jsou provázena silným prožitkovým nábojem, a která můžeme považovat za témata niterně (primárně) motivovaná" (Linaj, 2001, s. 59).

Intermediální výtvarná dílna

- ▶ Kontext, ve kterém učení probíhá, výrazně ovlivňuje hodnocení významu jednotlivých inteligencí. V tradiční negramotné společnosti mají největší význam interpersonální schopnosti. Hodně se uplatňuje prostorová a tělesná inteligence, za určitých okolností se vysoko cení i jazykové a hudební znalosti. Ve společnostech s tradičním náboženským školstvím přichází ke slovu inteligence jazyková. Stále se rozvíjejí interpersonální schopnosti, v nejvyšších vrstvách společnosti se pěstují i některé disciplíny logiky a matematiky. V moderním světském vzdělávacím zařízení má nejvyšší postavení inteligence logicko-matematická, cení se některé jazykové schopnosti: význam interpersonální inteligence se obecně snižuje a vzrůstá význam inteligence intrapersonální (Gardner, 2000).

- ▶ Role estetické výchovy v oblasti vzdělání spočívá v integraci sekularizovaného vnímání a ve vedení ke schopnosti reflektovat a zároveň utvářet podobu současného světa
- ▶ Přenos znaku v multimediálním prostředí se stává předmětem zájmu estetickovýchovných disciplin, dynamika pohybu znaku v multimediálním prostředí ovlivňuje vnímání, jednání a utváření postojů vzhledem k určitým typům sociálních prostředí a má také vliv na utváření strategií výchovy (Babyrádová, 2001, s. 127).